

УДК 631.162:658

І. В. Охріменко,

д. е. н., доцент, старший науковий співробітник, завідувач кафедри біржової діяльності.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

ВИТРАТИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті аналізується роль економічної категорії витрат у формуванні фінансових результатів аграрних підприємств. Досліджується можливість підвищення результативності господарювання за рахунок більш повного використання витрат в господарському механізмі підприємства. Аргументується висновок про безальтернативність підвищення прибутковості лише шляхом оптимізації витрат.

In the article the role of economic category of costs in forming of financial results of agrarian enterprises is analysed. Possibility of rise of effectiveness of menage due to more complete use of costs in the economic mechanism of enterprise is explored. A conclusion about the obligatoryness rise of profitability only by optimization of costs is argued.

Ключові слова: витрати, менеджмент, прибутковість, собівартість, ціни, економічні інструменти.

Key words: costs, management, profitability, prime price, prices, economic instruments.

ВСТУП

Фінансові результати аграрних підприємств України вже протягом тривалого періоду часу залишаються далекими не лише від бажаних, а й від мінімально допустимих. Така ситуація природно вимагає пошуку шляхів її покращання та розробки механізмів їх реалізації. Проте, попри очевидність алгоритму формування прибутку в підприємстві (різниця ціни та собівартості), в аграрному виробництві України перша складова — ціна — чомусь, на наш погляд, незаслужено перебрала на себе всю увагу до формування прибутковості аграрних підприємств. Економічна робота в підприємствах перейшла з активної фази, коли розроблялися заходи зі зниження собівартості, в пасивну, коли виробник сподівається на сприятливу для себе ціну. Тут варто відзначити, що в ринкових умовах, дійсно, за рахунок сприятливої цінової ситуації можна отримати прибуток, який компенсує неефективно витрачені ресурси, але подібні випадки будуть ситуативними і розглядати їх з точки зору побудови системи господарювання буде економічно некоректно. Крім того, практика аграрного виробництва в Україні вказує на те, що сприятлива цінова

ситуація для виробника є швидше винятком, що вказує на безальтернативність підвищення результативності господарювання через зниження собівартості шляхом оптимізації витрат. На жаль, простота та зрозумілість цього висновку не спонукають до відповідних дій не лише практиків, але і науковців. Так, на сьогоднішній день кількість наукових публікацій макроекономічного характеру значно перевищує кількість робіт, що досліджують механізми господарювання на рівні підприємства. Відповідна дана проблема закономірно потребуватиме до себе уваги і виступатиме об'єктом глибокого та всебічного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою даної статті — привернути увагу до проблематики покращання фінансових результатів аграрних підприємств, продемонструвати ситуацію з цими питаннями в Україні та аналітично підтвердити висновок про пріоритетність собівартості та витрат над ціною в контексті підвищення результативності господарської діяльності аграрних підприємств України.

Досягнення поставленої мети будемо

здійснювати шляхом експертного встановлення передумов успішного ведення господарської діяльності та статистичним зіставленням розрахункових даних із реальною ситуацією у галузі. Виявлені проблемні моменти і будуть напрямами пошуку шляхів удосконалення існуючого механізму господарювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

У ролі фактора впливу на фінансові результати операційної діяльності аграрних підприємств витрати проявляють себе на кількох економічних рівнях:

1) на рівні господарських суб'єктів (підприємств);

2) на рівні агропромислових інтегрованих формувань контрактного типу;

3) як складова визначення економічних інструментів державної підтримки сільського господарства, тобто на державному рівні.

На першому економічному рівні витрати операційної діяльності впливають на фінансові результати аграрних підприємств за кількома напрямками:

— як фактор інтенсифікації виробництва продукції;

— як об'єкт менеджменту витрат;

— як інструментарій здійснення цінової стратегії (політики) підприємства.

Проблема інтенсифікації виробництва останніми роками значно актуалізувалась через ослаблення матеріально-технічної бази сільського господарства, зменшення розмірів використання мінеральних добрив та з інших відомих причин. Проте аналіз засвідчує, що і в сучасних умовах збільшення в технологічно доцільних формах виробничих витрат на 1 гектар сільськогосподарських угідь супроводжується зростанням грошових надходжень від реалізації продукції та прибутку на цю ж одиницю площі (табл. 1).

Як засвідчують дані табл. 1, інтенсивність ведення сільськогосподарського виробництва в Україні відзначається великою строкатістю. До 500 грн. на 1 га сільськогосподарських угідь (в середньому 416,66) вкладають 970 підприємств, одержуючи 462,22 грн. грошових надходжень від реалізації продукції в розрахунку на цю ж площу, а реалізація продукції в них збиткова (48,85 грн. збитку на 1 га). Проте подальше збільшення витрат на 1 га сільськогосподарських угідь забезпечує не тільки нарощування виручки від реалізації, а й подолання збитковості (починаючи з третьої групи господарств). Господарства вищих груп (10-ї, 11-ї, 12-ї) різко контрастують із гос-

Таблиця 1. Групування сільськогосподарських підприємств України за величиною виробничих витрат на 1 га сільськогосподарських угідь, 2009 р.

№ групи	Групи господарств за витратами на 1 га с/г угідь, грн.	Кількість господарств, один.	Витрати на 1 га с/г угідь, грн.	Грошові надходження від реалізації на 1 га с/г угідь, грн.	Прибуток (збиток) від реалізації на 1 га с/г угідь, грн.
1	до 500	970	416,06	462,22	-48,85
2	500,1 – 1000	3408	768,31	890,69	-2,96
3	1000,1 – 1500	1976	1230,69	1546,30	28,94
4	1500,1 – 2000	986	1730,37	2056,94	100,12
5	2000,1 – 2500	590	2228,05	2446,89	77,00
6	2500,1 – 3000	389	2729,1	3286,38	220,31
7	3000,1 – 3500	234	3236,65	4026,20	394,85
8	3500,1 – 4000	189	3733,81	3953,52	194,66
9	4000,1 – 4500	153	4251,63	6803,89	330,08
10	4500,1 – 5000	62	4733,59	5583,87	306,74
11	5000,1 – 10000	110	6628,67	9998,73	1288,17
12	понад 10000	182	38204,17	48499,89	5101,28

подарствами нижчих не тільки за питомими показниками витрат та грошових надходжень на 1 га сільськогосподарських угідь, а й за величиною суми прибутку на цю ж площу продуктивних земель. В останній (12-ій) групі вона перевищує 5000 грн./га. Враховуючи, що в розробку включено всі середні та великі аграрні підприємства України, можна впевнено зробити висновок, що збільшення виробничих витрат правомірно розглядати як засіб інтенсифікації виробництва і поліпшення на цій основі фінансових результатів їхньої операційної діяльності.

Внутрішньогосподарське управління витратами повинно забезпечити дбайливе використання виробничих ресурсів і формування собівартості одиниці продукції на рівні, який забезпечив би рентабельне господарювання. Стан менеджменту витрат на аграрних підприємствах України можна опосередковано характеризувати ступенем територіального варіювання собівартості одиниці продукції. Чим більше варіація, тим менш дієвим є менеджмент витрат. Для аналізу відповідних показників відібрали 5 рослинницьких (пшениця, соняшник, ріпак, цукрові буряки, картопля) та 4 тваринницьких (м'ясо ВРХ, свиней, птиці, молоко) продукти. На ці 9 видів продукції у 2009 р. припадало понад 65% загальних грошових надходжень від реалізації сільськогосподарської продукції аграрних підприємств. Дані щодо варіювання собівартості одиниці продукції названих видів наведені в табл. 2.

Як показують дані табл. 2, варіація характерна для всіх залучених до аналізу видів продукції. За показником розмаху (відношення максимальної собівартості до мінімальної) вона вимірюється разами і найменшою є по м'ясу птиці (1,92 рази) і найбільшою по м'ясу свиней (4,77 рази). Так само в широких межах коливається і коефіцієнт варіації (від 33,8% по соняшнику до 119,2% по м'ясу

Таблиця 2. Варіація собівартості 1т сільськогосподарської продукції в аграрних підприємствах України, 2009 р.

Вид продукції	Характеристика варіації собівартості одиниці продукції				
	Середнє значення, грн./т	Мінімальне значення, грн./т	Максимальне значення, грн./т	Розмах варіації, разів	Коефіцієнт варіації, %
Пшениця	796	402	1211	3,01	42,1
Соняшник	1897	1295	2622	2,02	33,8
Ріпак	2366	1247	3224	2,59	47,3
Цукрові буряки	418	248	559	2,25	49,8
Картопля	1280	861	2111	2,45	42,6
М'ясо ВРХ	8330	6244	23312	3,73	49,3
М'ясо свиней	14060	8518	40600	4,77	119,2
М'ясо птиці	8477	6237	11966	1,92	51,5
Молоко	1760	841	2504	2,98	43,7

свиней). Нагадаємо, що величина коефіцієнта варіації інтерпретується наступним чином: у межах 21—50% варіація вважається великою, а понад 50% — дуже великою. За даними табл. 2, варіація собівартості 1т сільськогосподарської продукції, що її виробляють аграрні підприємства, є великою і наближається до дуже великої. Певною мірою це можна пов'язувати з такою об'єктивною причиною, як строкатість природно-економічних умов різних регіонів України. Тому важливо виявити варіацію собівартості 1т продукції в межах окремих природно-економічних зон.

Як засвідчують дані проведеного аналізу, варіація собівартості 1т продукції в аграрних підприємствах Полісся залишається великою, оскільки коефіцієнт варіації по всіх продуктах перевищує 30%, а по м'ясу свиней навіть 50%. Аналогічна картина зберігається і в аграрних підприємствах Лісостепової зони та зони Північного і Центрального Степу — варіація собівартості сільськогосподарської продукції велика, а по свинині — дуже велика. Щодо решти трьох зон — Південного Степу, а також Передгірних та Гірських районів Криму та Карпат, — то тут можна відзначити лише деякі особливості: порівняно низький коефіцієнт варіації 1т ріпаку в господарствах Криму — 13%, а також соняшнику в Карпатах — 22,3. Проте це можна пояснити "непрофільним" характером цих продуктів для відповідних природно-економічних зон.

Таким чином, велика варіація собівартості 1т сільськогосподарської продукції в межах окремих природно-економічних зон засвідчує, по-перше, наявність певних резервів зниження собівартості одиниці продукції у господарствах з високим її рівнем і поліпшення на цій основі фінансових результатів операційної діяльності аграрних підприємств. По-друге, з цією метою необхідно підвищити дієвість відповідної ділянки внутрішньогосподарського управління — управління витратами та собівартістю, менеджмент витрат.

Оцінка взаємовідносин партнерів агропромислового ланцюга дозволяє одночасно одержати

відповідь і на питання щодо повноти використання витрат як економічної основи визначення інструментів регулювання цих взаємовідносин. Критерієм справедливості й еквівалентності співпраці промислової та аграрної ланок може бути співпадання чи розбіжність рівнів рентабельності операційної діяльності переробних підприємств харчової промисловості та сировинних аграрних підприємств. Вичерпної офіційної статистичної інформації щодо цього немає. За деякими даними Мінагрополіти-

ки та Держкомстату вимальовується наступна картина — дуже далекі від еквівалентних взаємовідносини м'ясопереробних підприємств з аграрними підприємствами, які виробляють для них сировину. Яловичина і свинина для них стабільно збиткова на рівні 20%—30%. М'ясопереробні підприємства стабільно прибуткові, рентабельні хоча й на невисокому рівні 1—2%. Аналогічну оцінку, хоча й не таку різку, можна дати й молочному агропромислому ланцюгу. Молокопереробні промислові підприємства стабільно рентабельні на рівні 1-2%, сировинні аграрні підприємства протягом аналізованого періоду 2001—2009 рр. були рентабельними лише три роки. Агропромислове співробітництво в галузі переробки овочів відкритого ґрунту та фруктів також вигідніше промисловій, а не сировинній ланці. Тому в рамках агропромислової контрактної інтеграції роль витрат як економічної основи побудови справедливих еквівалентних відносин протягом 2001—2009 рр. виявилась припущеною, можливості визначення справедливих розподільчих економічних інструментів на витратній основі повністю не були використані, що також зумовило погіршення фінансових результатів аграрних підприємств.

Важливим напрямом забезпечення впливу витрат на фінансові результати аграрного підприємства виступає їх використання в ролі інструмента здійснення обраного варіанта цінової стратегії (політики). Розрізняють типові та спеціальні цінові стратегії. До типових відносять збереження стабільного становища підприємства на ринку, збільшення обсягів збуту та частки підприємства на ринку, максимізація прибутку та рівня рентабельності. Серед спеціальних цінових стратегій виділяють підтримання стабільної платоспроможності (ліквідності) підприємства, вихід підприємства на ринок з новою продукцією, виживання. Кожна з перелічених цінових стратегій передбачає отримання певного позитивного фінансово-економічного результату у вигляді збереження чи збільшення прибутку від реалізації, підтримання платоспроможності, закріп-

лення на ринку нової продукції. Незалежно від обраного варіанта цінової стратегії кожна з них здійснюється за допомогою двох важелів — обсягу продаж та цінових пропозицій підприємства. Додатковий прибуток можна отримати шляхом підвищення збутової ціни і зменшення обсягу продаж або, навпаки, зменшення збутової ціни і нарощування обсягу продаж. Для кожного варіанта поєднання цих двох важелів необхідно мати достовірну картину витрат, собівартості й кінцевого результату — прибутку. Це забезпечується класифікацією (поділом) витрат на постійні та змінні, а також визначенням маржинальних витрат по кожному виду продукції, що реалізується на відкритому ринку в умовах конкуренції. Постійні та змінні витрати виділяють за ознакою наявності чи відсутності пропорційного зв'язку їх суми з обсягом виробництва продукції. Прямо пропорційно з обсягом виробництва продукції пов'язані змінні витрати. Постійні витрати такого зв'язку з обсягом продукції не мають. Маржинальні витрати — це додаткові витрати на одиницю об'єкта їх прикладання (гектар посівної площі чи одну голову продуктивного поголів'я тварин), які достатні для підвищення продуктивності гектара чи голови на одиницю фізичної маси відповідної продукції. Крім здійснення цінової політики, економічний інструментарій у вигляді постійних, змінних та маржинальних витрат може бути використаний для прогнозування собівартості, обґрунтування цінових пропозицій, визначення безбиткової урожайності та на інших ділянках внутрішньогосподарського управління витратами, доходами та фінансовими результатами аграрних підприємств.

Надзвичайно важливим напрямом впливу витрат на фінансові результати аграрних підприємств виступає обґрунтування на витратній основі економічних інструментів державної підтримки сільського господарства, зокрема мінімальної ціни. Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" передбачено, що вона "встановлюється на рівні, що унеможливіє середньостатистичну збитковість" (стаття 4.2.1), і на витратній основі: "середньостатистичною збитковістю вважається від'ємна різниця між середньостатистичними витратами ... та середньостатистичними доходами" (стаття 4.4.). Цим же законом встановлено граничний розмір заставної ціни (бюджетної позики) на рівні 80% мінімальної ціни (стаття 12.2.2). По суті, це означає, що основа заставної ціни також витратна.

Проте, аналіз практики застосування цього Закону для підтримки сільгосптоваровиробників показує, що мінімальні ціни як захисні та встановлювані на їх основі заставні ціни свої функції виконують лише частково. Так, результати проведеного аналізу показують, що рентабельність заставних закупівель можлива лише за умови високої якості пропозиції — не нижче 3-го класу по

пшениці і 1-го класу по соняшнику, — чого за умов сучасної деіндустріалізації виробництва досягти дуже важко. Отже вирішального впливу на фінансові результати аграрних підприємств заставні ціни такого рівня справити не можуть. Крім того, є певні проблеми і з повнотою відображення витрат у собівартості продукції аграрних підприємств сучасними методами бухгалтерського обліку.

Загальною основою забезпечення дієвості захисних цін і посилення на цій основі їхнього впливу на фінансові результати аграрних підприємств може бути лише удосконалення сучасної методології вимірювання витрат та результатів суб'єктів агробізнесу і, зокрема, визначення собівартості продукції на нормативній основі замість фактичної за даними бухгалтерського обліку як це передбачено Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" (ст. 4.4.).

ВИСНОВКИ

Таким чином, витрати операційної діяльності виступають потужним фактором формування фінансових результатів аграрних підприємств на кількох економічних рівнях (підприємство, інтегровані формування, держави) та за кількома напрямками (інтенсифікація виробництва, дбайливе господарювання, державна підтримка сільгосптоваровиробників). На всіх рівнях і напрямках є значні резерви посилення позитивного впливу витрат на фінансові результати аграрних підприємств. Проте використати ці резерви можна не безпосередньо на підприємствах, а лише шляхом спільних, координованих зусиль владних державних структур, підприємств та їх об'єднань, установ фінансово-кредитної інфраструктури та науковців.

Література:

1. Амбросов В.Я. Економічний механізм внутрішньогосподарських відносин на основі комерційного розрахунку / В.Я. Амбросов, Т.Г. Мареніч. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2005 — 146 с.
 2. Большой экономический словарь / [под ред. А.Н.Азрилияна]. — М.: Институт новой экономики, 2002. — 1280 с.
 3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2009 рік / [відп. за випуск О.М.Прокопенко]. — К.: Держкомстат України, 2010. — 80 с.
 4. Охріменко І.В. Витрати та собівартість сільськогосподарської продукції в регулюванні економічних відносин сільськогосподарських підприємств: монографія / І.В.Охріменко. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 360 с.
 5. Сільське господарство України, 2009 / [за ред. Ю.М.Остапчука]. — К.: Держкомстат України, 2010. — 375 с.
- Стаття надійшла до редакції 10.01.2011 р.*